

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

וישב תשע"א פרשת שבוע

הסכנה שבשררה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בפרשתנו, יוסף מכונה בידי אחיו "בַּעַל הַחִלְמוֹת" (ל"ז יט).

כבר הרחבנו בנושא בעבר, כשהוכחנו כי כל החלומות שבספר בראשית הינם בעצם נבואות. באמצעות חלומותיו-נבואותיו הכריז יוסף על עצמו כמנהיג הבא וכי כתונת הפסים שקיבל מאביו היא כתונת מלכות. נבואות-חלומות אלה גרמו לנפילתו הגדולה ולתהליך שבסופו מצא יוסף את עצמו, לכאורה, בדרך ללא מוצא, סגור וכלוא בבור, לעבד עבדים נמכר יוסף. גם אחרי שהוא עומד בניסיון עם אשת פוטיפר, הוא חוזר לבור. רק כאשר הוא מפסיק לחלום ובמקום זאת הופך לפותר חלומותיהם של אחרים הוא עולה לגדולה. תחילה פתר את חלומותיהם של שר המשקים ושר האופים ואחר כך פתר גם את חלומותיו של פרעה.

קורות חייו של דניאל איש חמודות, למעלה מאלף שנים מאוחר יותר, מקבילות לקורות חייו של יוסף. גם דניאל הוגלה מארצו ונלקח כשבוי לארץ זרה. גם הוא, בזכות פתרון חלומותיו של נבוכדנצר מלך בבל, עלה לגדולה. (לא נרחיב במסגרת צרה זו בדברים אודות קווי הדמיון הרבים של שתי דמויות מופת אלה). אף על פי כן, נעמוד על הבדל מהותי בין השניים.

יוסף מתחיל את דרכו, כאמור, כחולם חלומות. בהמשך הוא פותר רק את חלומותיהם של אחרים. דניאל, לעומתו, מתחיל את דרכו כפותר חלומות (מבחינה מסוימת משימתו הראשונה של דניאל הייתה קשה ממשימתו של יוסף), אחר כך הוא מתחיל לקבל חלומות-חזיונות בעצמו. הבחנה זו היא שקבעה גם את סדר הפרקים בספר דניאל, והיא מתגברת על הנטייה הפשוטה לסדר את הפרקים בסדר כרונולוגי. (עד פרק ה' הוא פותר חלומות, בפרק ו' הוא עומד בניסיון ומוצא עצמו בגוב-בור האריות ומפרק ז' הוא עצמו החולם).

מה פשרו של ההבדל? לכאורה, סדר הדברים אצל יוסף הוא הפוך מהמצופה, שהרי ברור שלקבל חלומות נבואיים צריך להיות במדרגה גבוהה יותר מאשר לפתור חלומות של אחרים!

ננסה להציע את ההסבר הבא: שלטון ועוצמה עלולים להשחית! זוהי אחת הבעיות הקשות ביותר עמה האנושות הוצרכה להתמודד לאורך כל ההיסטוריה. חלומותיו של יוסף, גם אם ברור היה לו שהם בבחינת נבואות, אסור היה שיביאו אותו למצב בו האחים הרגישו כי הוא רוצה להשתרר עליהם וליהנות מכך שהם חוזרים ומשתחווים לו. לכן הם מתלוננים:

"הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מְשׁוּל תִּמְשָׁל בָּנוּ".

לא רק האחים משתחווים לו, גם הוריו אמורים לעשות זאת ואם לא הוריו אזי היקום כולו. לכן אין זה פלא שגם אביו-אוהבו, זה שהלבישו את כתנת הפסים גוער בו:

"וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה הַחִלּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חִלְמָתְךָ הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאֶמְךָ וְאֶחָיִךְ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה".

בחלומותיו של יוסף אין שום איזכור לשם שמים ולקב"ה כממליך מלכים. גבהות לב זו, שחז"ל מכנים אותה במקום אחר "סלסול בשיער", חייבה כביכול להביא להשפלתו. אחת הדרכים להכריח את יוסף להגיע להבנה כי גם מלך הוא כלי בידיו של בורא עולם ותפקידו לשרת את עמו של הקב"ה, היא העברתו לתפקיד נמוך יותר של פרשן נבואי ולא נביא בעצמו. יוסף הפנים מסר זה במלא עוצמתו, כאשר הוא פותר את חלומותיהם של אחרים הוא מכריז:

"הֲלוֹא לֵאלֹהִים פְּתַרְנִים" (מ' ח)

ו"בַּלְעָדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהוּ" (מ"א טז).

מי יתן ונזכה למנהיגים שכאלה, המבינים שמעמדם הוא מינוי מטעם הקב"ה לעבודתו ולא לשררה.

לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה סבג	לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלב"ע ט' כסלו תשס"ט
---	--

ERETZ HEMDAH

3 Chiya St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר

רח' חייא 3 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

אחריות על נזק בדירה שכורה הרב ארנרייך

המקרה

משפחת חדד השכירה את דירתה שבירושלים למשפחת ביטון, לתקופה של 12 חודשים. במועד החזרת הדירה, ראו המשכירים, שדלת ההיזה העומדת בין הסלון למרפסת ועשויה מזכוכית מיוחדת, סדוקה לכל אורכה. על כן הם תובעים את השוכרים שעזבו את הדירה בעלות החלפת הזכוכית. לטענת משפחת ביטון, כפי הנראה הנזק בחלון לא נגרם על ידם. הם ראו את הנזק לראשונה כשחזרו לאחר תקופה של כחודש בו לא שהו בירושלים בשל הקור העז. עם הזמן, הסדק הלך והתרחב. אמנם בהתחלה חשבו שיתכן שבנס הזיק לחלון, אך לאחר מכן עמדו על כך, שהעניין נגרם מהקור העז. התובע משיב שבביתו הסמוך, חלונות גדולים, שחשופים לקור גדול יותר ולא אירע להם דבר.

פסק הדין

ההיבט הראשון הוא המחלוקת העובדתית בעניין גורם הנזק. כאמור, לדעת התובע, מדובר בנזק שנגרם בפשיעתו של התובע (על ידי בנו או בדרך אחרת). לטענתו, אין למצוא סיבה אחרת שתגרום לנזק. הנתבע טוען לדעתו יש לתלות את הנזק בפגעי מזג האוויר. בשאלה העובדתית בירור בית הדין העלה, שהסיכוי לנזק מחמת פגעי מזג האוויר, בזכוכית כפולה אינו מסתבר אם כי לא ניתן להדחות באופן חד משמעי. כאן יש להכריע הלכתית – על מי חובת ההוכחה. ההיבט ההלכתי השני הוא: גם אם הדלת ניזוקה לא מחמת הקור אלא מחמת אירוע שנבע משמירה לקויה של השוכרים (לדוגמא, השתוללות בנם), יש לדון מהו הבסיס ההלכתי לחיוב ממון.

הבסיס לחיוב:

כלל, דינו של שוכר כשל שומר שכר, שחייב בתשלום נזקים שאירעו למושכר¹, כל עוד לא מדובר באונס גמור. אך לכאורה, אין מקום לחיוב את השוכר על נזק שנגרם למושכר, שכן "אין שמירה בקרקעות"². אכן, עיון בחוזה השכירות, מעלה בסיס לחיוב תשלומים, שכן, בחוזה ישנו סעיף מפורש המתייחס לחובה לשמור על הבית ולהשיב את הבית במצב תקין. זהו לשון של סעיף 14 לחוזה השכירות: "השוכר ישמור על שלמות הבית ואביזריו, ומתחייב לסייד את הבית בתום תקופת השכירות ולהשיב את הנכס במצבו כפי שהיה בעת מסירתו לו, כולל סיווד מחדש לפי הצורך."

כאשר יש התחייבות מפורשת לשלם על נזקים שיגרמו ועושים קניין על הדבר, השומר חייב גם בשמירה על קרקעות. וזוהי לשון השולחן ערוך בהלכות שכירות³: "כל אלו (-שאינן בהם שמירה), אם קנו מידם להתחייב באחריותם - חייבים" כיוון שהנהוג הוא להתחייב בחיובי שכירות באמצעות חוזה, יש כאן התחייבות תקפה על פי דין מדין סיטומתא, כ"קנו מידם להתחייב באחריות".

בעל קצות החושן, מתייחס לכך שבדיני שומרים, ישנם שני היבטים נפרדים: האחד, חיוב תשלום בשל פשיעה או חוסר שמירה מספקת. היבט שני הוא שמקום שנגרם נזק, על השומר נטל הראיה: למרות שהשומר הוא המוחזק, עליו לטעון את טענתו בוודאות, ולהישבע עליה. אם אינו יודע האם פשע או לא דינו ש"מתוך שאינו יכול להשבע – משלם". ולעניין שמירה על קרקעות ש'קנו מידו', מחדש קצות החושן⁴, שהקניין מחייב רק בהיבט של החיוב הממוני, אך לא מעביר את נטל הראיה. כל עוד לא התחייב בלשון המדויקת: "אני מחייב עצמי כשומר שכר (או שוכר)" מתחייב בתשלומין רק אם יש ראיה שלא שמר כראוי. אך אינו מתחייב בחיובי שומרים מלאים, שמשמעותם שבמקום ספק צריך להשבע, ובאם אינו נשבע – מתוך שאינו יכול להשבע, משלם.

על כן, לכאורה אין חיוב שבועה של שומרים, ויש לפטור את השוכרים מטעם הספק, שמא הסדק ארע כתוצאה ממוזג האוויר והם פטורים. לדעת רוב הדיינים, יש לחייב את הנתבע בנזק זה, מהשיקולים הבאים:

- א. הסעיף בו התחייבו השוכרים לשמירת הנכס מנוסח בצורה רחבה ממנה משמע שהחיוב בהשבת הנכס כפי שקבלו אותו הוא מוחלט. על כן מלשון ההתחייבות בהסכם זה עולה יש לפוטרים רק אם יוכיחו שאינם יכולים להשיב את הנכס כפי שקיבלו אותו מחמת אונס.
- ב. הדעה העיקרית בפוסקים היא שיש להתחייב לספק של השומר מה אירע לחפץ עליו קיבל שמירה, בדומה למצב בו קיבל הלוואה וטוען 'איני יודע אם פרעתיך' שחייב לשלם, ונראה שכן הדין גם כאן.
- ג. יש רגלים לדבר, שהנזק נגרם על ידי מעשה שבאחריות הנתבע, ועל כן מטעם זה לבד, חייב לצאת ידי שמיים.

לאור העובדה שעדיין יש בדבר מחלוקת בפוסקים, הפחית בית הדין מחיובם של השוכרים סכום מסוים.

¹ שו"ע חו"מ סימן שז, סעיף א

² שו"ע חו"מ סימן ש"א

³ בס"מ ש"א סעיף ד'

⁴ שם ס"ק ג'

דויד ובת שבע - הספור שלא שמעתם (חלק ב')

הקדמה: לפי ההסבר הידוע, דויד לא חטא באיסור אשת-איש; מפני שכל היוצא למלחמות בית דויד היה כותב גט-כריתות לאשתו. אולם הרמב"ם הכריע כשיטה אחרת של חז"ל, ולפיה בת שבע לא היתה מלכתחילה אשת-איש. רבי אברהם בן הרמב"ם (שו"ת סימן כה): כותב "ואבא מארי צו"ל היה סובר שאוריה החתי גר תושב". לשיטת הרמב"ם, אוריה החתי היה גוי - וה"נישואים" שלו לבת-שבע היו אסורים וחסרי תוקף. לשיטתו, דויד היה צריך להפריד בין אוריה לבין בת שבע, ונתן הנביא הוכיח אותו על הדרך שהדבר נעשה. הרמב"ם לא הסביר באופן מפורט את כל מה שארע. במאמר הנוכחי נשתדל לשער כיצד הבין הרמב"ם את השתלשלות האירועים. נדגיש, שמדובר בהשערה; ונשמח לקבל את הערות והארות הקוראים - כדי שהדברים יתלבנו. כמו כן, נודה למי שיעבירו את המאמר לקוראים נוספים; שיתכן ויש גם להם מה להעיר ולהאיר בעניין.

המאמר יהיה ארוך מהרגיל מפאת הפרטים הרבים שהוא מתייחס אליהם - והוא יכיל שלושה חלקים.

חלק ב: התכנית להפרדת בת שבע מאוריה - והסתבכותה

מה שכנע את בת שבע לפרוש מאוריה

ניתן לומר שה"נישואין" של בת שבע לאוריה נבעו מאהבה. אך מסתבר, שהם נבעו בעיקר מיוזמה של אחיתופל ואליעם. אליעם בן אחיתופל ואוריה החתי היו חברים ביחידת הגיבורים של דויד. אשתו הראשונה של אוריה מתה עליו והוא נותר עם ילדיו הקטנים (רד"ק שמואל ב יב, א). מסתבר, שאוריה תכנן לפרוש מן הצבא כדי לטפל בילדיו הקטנים. אליעם סיפר על כך לאביו אחיתופל; וזה הציע לו שיאמר לבת שבע - לגמול חסד עם האומה הישראלית. היא תינשא לאוריה החתי ותטפל בילדיו; וכך יוכל אוריה להתפנות לצבא ולהילחם את מלחמות ד'.¹

אחיתופל, היה איש דמים ומרמה; אך הוא היה נחשב בעיני העם כמבין בעניינים תורניים - "וַעֲצַת אַחִיתּוֹפֵל אֲשֶׁר יַעַץ בְּיָמַיּים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל אִישׁ בְּדַבַּר הָאֵל-לֵהִי" (שמואל ב טז, כג). אחיתופל אמר, שהנישואים של בת שבע לאוריה החתי - הם אמנם חסרי תוקף על פי תורת ישראל; אך הם תקפים על פי חוקי בני נוח. אחיתופל ואליעם שכנעו את בת שבע, והיא "נישאה" ב"נישואים אזרחיים" לאוריה החתי וטיפלה בילדיו; ואוריה חזר לצבא דויד.

עוזריו של דויד ניהלו כעת שיחות נפש עם בת שבע; והסבירו לה שאחיתופל הטעה אותם והחטיא אותם. אוריה החתי הוא בן לשבעת העממים שאסור להתחתן בם, והיא ואוריה החתי עוברים על איסור תורה שאין לו היתר. אדרבא, כדאי שהיא תגמול חסד עם האומה הישראלית; ותוליד לדויד את הבן שְׁלֹמֹה - שיבנה את המקדש. בת שבע נטתה להאמין לדבריהם, והיא באה מרצונה לדויד. אך מאחר שהספור נשמע חשוד; היא ביקשה שדויד יאשר שהוא קיבל נבואה כזו, ושהוא ישבע שהנבואה תתייחס אל הבן שייולד להם.

השבועה הזו מוזכרת במקום אחר (מלכים א א, יז): "וַיִּתְאַמֵּר לוֹ אֲדֹנָי אֶתֶּהּ נִשְׁבַּעְתָּ בְּד' אֵל-לֵהִינָּךְ לֵאמֹתְךָ כִּי שְׁלֹמֹה בְנִי יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל כִּסְאִי". אין זה מובן מדוע דויד הוכרח להישבע לבת שבע. אולם לפי מה שהתבאר, השבועה נעשתה לפי דרישת בת שבע - שרצתה לברר שדברי דויד הם אמיתיים! דויד ובת שבע היו סבורים מתחילה שהשבועה תתייחס לבן הראשון שייולד להם, אולם לאחר שהוא נפטר - הם הבינו שהיא מתייחסת לבן השני.

התכנית ל"גרושים האזרחיים" של בת שבע

אם בת שבע היתה מודיעה שהיא פורשת מרצונה מבית אוריה, הדבר היה נחשב גם לגירושין בדיני בני נוח¹. אולם אם סמוך לכך דויד היה נושא אותה - אחיתופל ואליעם היו טוענים שאוריה היה בצבא הרחק מביתו; ודויד ניצל זאת לרעה ושידל את בת שבע "להתגרש" ממנו. הם היו מתסיסים את הצבא כנגד דויד - ודויד חשש מכך. אפשר היה, שבת שבע תוסיף ותמתין פרק זמן ממושך, ורק לאחר מכן דויד יישא אותה. אולם הדבר היה מעכב את התכנית להולדת הבן שלמה.

דויד היה מצוי בהתלבטות. מצד אחד הוא השתכנע מדברי העוזרים שבת שבע היא אשתו, ואף הוא רצה לזרז את נישואי בת שבע ואת הולדת הבן שלמה; ומצד שני הוא לא רצה להתעמת עם אחיתופל ואליעם. העוזרים הציעו לבצע "גירושין לפי חוקי בני נוח" - ולהאשים את אוריה בגרימתם. באופן כזה, דויד יוכל לשאת את בת שבע באופן מיידי - בלא שהצבור יקטר עליו.

אביגיל הנביאה - והתקנה שהיא הנהיגה

בעבר, כאשר אנשי דויד פנו לנבל הכרמלי וביקשו תמורה להגנה שהם סיפקו לו; נבל ביזה אותם ואת דויד ואמר "היום רבו עֲבָדַי הַמְתַּפְרָצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו". לאחר מכן ד' המית את נבל; ודויד הציע לאביגיל הכרמלית להינשא לו לאשה. היא הסכימה וענתה: "הִנֵּה אֲמֹתְךָ לְשִׁפְחָה לְרִחֹץ רַגְלֵי עַבְדֵי אֲדֹנָי". רחיצת רגלים של מישהו אחר יש בה השפלה, והיא מלאכה שנראית מתאימה לשפחה. אך אביגיל רצתה לנהוג בדרך הפוכה מנבל הכרמלי! היא רצתה לרומם את קרנם של דויד ושל אנשיו; ולהראות שכל אחד מהם הוא כמו שר חשוב; לפיכך, צריך שמישהו אחר ירחץ את רגליו.

אביגיל הכרמלית לא נהגה שקר בעצמה. היא היתה נביאה ואישה חשובה ועשירה; ויחד עם זאת היא נהגה את המנהג הזה בעצמה ורחצה את רגליו של דויד. דויד קיבל את דבריה, והחליט לרומם את מעמדם של חייליו. דויד קבע שכל אחד מאנשיו צריך לנהוג כך בביתו. צריך שמישהו אחר ירחץ את רגליו - ואין מתאים לכך יותר מאשתו של כל אחד מהם.

חכמי ישראל ראו את מכלול ההדרכות שנובעות מדברי אביגיל הכרמלית - כהדרכות לכל ישראל², ולא רק לחייליו של דויד. אך התקנה לא פשטה באופן גורף - והיו נשים שסירבו לקיים אותה; ובעליהן ויתרו ולא דרשו זאת (כמבואר בהערת השולים³). מסתבר שכך היה גם בימי דויד; והתקנה פשטה בעיקר אצל המפקדים הבכירים שהיו בקשר חזק עם דויד, ופחות אצל החיילים הפשוטים.

העוזרים הציגו שדויד יקרא לאוריה מן הצבא, ויורה לו לחזור לביתו ולרחוץ את רגליו; ויחד עימו תגיע משלחת של כבוד. המשלחת תשכנע את אוריה שכוונת דויד היתה ל"רחיצת רגלים" - כהערכה לפועלו האמיץ. אוריה ידרוש מבת שבע שתכבד אותו בפני המשלחת; ושהיא - תרחץ את רגליו. אולם בת שבע תאמר לו שהדרישה הזו משפילה אותה; ולכן היא מחליטה להתגרש ממנו ולעזוב את הבית. הפרישה מבית אוריה תיחשב לגירושין בדיני בני נוח. הציבור יהיה סבור שהגירושין נעשו באשמת אוריה החתי - שהציב בפני בת שבע "דרישה משפילה" בפני אנשים זרים; ודויד יוכל לשאת את בת שבע ללא חשש מתסיסה בצבא.

התקלה בתכנית

"ותהר האשה ותשליח ותגיד לדוד ותאמר הרה אנכי". בת שבע לא הוצרכה להצפין את המידע על הריונה; מפני שמדובר היה בתכנית ידועה מראש, שהשליחים (מלאכים=מלאכים) היו היוזמים שלה. דויד הורה ליואב לשלוח אליו את אוריה. כשאוריה הגיע, דויד שאל אותו אודות אירועי המלחמה; ולאחר מכן אמר לו: "כד לבינתך ורחץ רגליך!". משלחת של כבוד ליוותה אותו - "ותצא אחריו משאת המלך"; אולם אוריה לא נהג כצפוי - ושיבש את התכנית. אוריה לא הלך לביתו; וישן יחד עם חיילי דויד בפתח ארמונו. דויד שאל אותו מדוע, ואוריה ענה:

"הארון וישאל ויהודה ישבים בספות, ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים, ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשפב עם אשתי! חן וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה!"
אוריה הסביר, שהוא נוהג במידת חסידות; וכל עוד ישראל מצויים במחנה מלחמה, הוא מחמיר על עצמו, ואינו רוצה לשכב עם "אשתו". אוריה הוסיף ונשבע ב"חיי המלך" שהוא לא יעשה זאת. אם דויד היה גורם לו לשכב עם בת שבע - דויד היה גורם זלזול ל"שבועה בחיי המלך"; וממילא גם למעמדו כמלך. ברם, דויד כלל לא רצה שאוריה ישכב עם בת שבע! דויד רצה שאוריה ירד לביתו כדי ליזום מריבה באשמת אוריה; אלא שהוא לא יכול היה לגלות זאת.
דויד השאיר את אוריה יום נוסף והשקה אותו ביי, אולם אוריה לא ירד לביתו. התכנית לגירושין האזרחיים נכשלה! בעקבות זאת דויד שלח בידי אוריה עצמו - מכתב סודי אל יואב שר הצבא: "ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונקה נמת".

הצידוק הפנימי של דויד

לשיטת הרמב"ם, מידת החסידות של אוריה חיבה אותו מיתה - מפני שהוא היה גוי! (מלכים י, ט):
"גוי שעסק בתורה חייב מיתה, לא יעסוק אלא בשבע מצות שלהן בלבד... או יהיה גר צדק ויקבל כל המצות, או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע, ואם עסק בתורה, או שבת, או חדש דבר, מכין אותו ועונשין אותו, ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה, אבל אינו נהרג."

אוריה החתי "חדש דבר" על דעת עצמו; הוא נהג מנהג חסידות - ונמנע מלשכב עם אשתו בזמן שעם ישראל מצוי בצרה. "חדוש דבר בתורת ישראל" נחשב אצל יהודי למעלה יתירה; אך הוא נחשב אצל גוי לעבירה המחייבת "מיתה בידי שמים".
דויד החליט "לעזור לשמים" להמית את אוריה. סגנון דבורו של אוריה החתי - סייע להחלטה הזו. אוריה ציפה שכולם ינהגו לפי מנהגו. אוריה היה סבור שדויד זלזל במנהג החסידות שלו, ושלח אותו לשכב עם בת שבע; ואילו יואב שר הצבא שהיה באותה שעה בשדה הקרב נהג בפועל כמנהג הזה. אוריה החליט שיואב ראוי להיות למלך על ישראל; ושצריך לפגוע בסמכותו של דויד. מן הראוי היה שאוריה יענה לדויד - "ועבדך יואב ועבדך על פני השדה חנים...". אולם אוריה ביטל את סמכותו המלכותית של דויד, והתריס בפניו: "ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשפב עם אשתי!...".

דויד החשיב את ההתרסה של אוריה ל"מרידה במלכות", שהמלך רשאי להרוג עליה בחרב; והדבר הצטרף ל"חיוב המיתה בידי שמים". לפיכך, דויד החליט "לעזור לשמים" להמית את אוריה החתי. דויד הורה ליואב להציב את אוריה במקום מסוכן - וליטוש אותו בסערת הקרב.

יואב מונע מדויד מלבוא בדמים

מצב דומה ארע כבר בעבר אצל נבל הכרמלי שהתריס כלפי דויד. דויד החליט שנבל נחשב ל"מורד במלכות" ורצה להורגו. אולם אביגיל הודיע לו שהדין הזה הוא דין מפוקפק¹, ומנעה מדויד "מבוא בדמים"; ובסופו של דבר נבל מצא את מותו באופן אחר. אף כאן, יואב קיבל את המכתב של דויד, אך הוא חשש לקיים אותו כלשונו. אם הוא היה פוקד על החיילים לנטוש את אוריה בסערת הקרב - יואב ודויד היו עלולים להיחשב "באים בדמים". לבד מכך, יואב היה מעורר עליו את זעמם של החיילים, והם היו מאבדים את אמונם בו. לפיכך, יואב הסתפק בהצבת אוריה במקום מסוכן ביותר. בסופו של דבר, אוריה החתי מת יחד עם חיילים ישראלים תוך כדי הסתבכות בקרב. אוריה טעה בשיקול דעתו ורדף יחד עימם אחר האויב עד החומה. הם נפגעו מהאויב שהיה על החומה; והם נחשבים כולם למי שמתו על קידוש ד'².

כאשר אביגיל מנעה מדויד "מלבוא בדמים" - דויד הסכים עימה עוד לפני מות נבל הכרמלי; ולכן מחשבתו הראשונית של דויד לא נזקפת לחובתו. מאידך, כאשר יואב מנע מדויד "מלבוא בדמים" - דויד ידע על כך רק לאחר מות אוריה. לפיכך, דויד נידון על אותה המחשבה הראשונית - ש"ביקש לעשות ולא עשה" (שבת דף נו, א).

¹ אופן הגירוש של בני נוח מבואר ברמב"ם (מלכים ט הלכה ח): "... שאין להם גירושין בכתב; ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין."
² "צו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי... ויהיה בעיניה כמו שר או מלך". (רמב"ם אישות טו, כ).
³ בפירוש רלב"ג משמע ששנים היו עושות זאת לבעליהן; אך בפירוש "מצודות דוד" משמע שרק שפחות עשו זאת. ה"בית שמואל" (אבן העזר סימן פ ס"ק ז) מתייחס למכלול ההדרכות שנובעות מדברי אביגיל.
⁴ ירושלמי סנהדרין דף יא, ב

(מתוך ח"ז)

Melbourne, Australia

מלבורן, אוסטרליה
סיוון תשס"ז

כלה המסרבת לכסות ראשה בהינומא

השאלה

מתי החל המנהג של לבישת הינומא? כלה בקהילתי, שביקשה ממני לערוך לה חופה וקידושין, מתנגדת בחריפות לשים על ראשה הינומא. האם עלי להימנע מלערוך את הקידושין? האם תהיה בעיה בחלותם של הקידושין?

התשובה

המנהג שכלה לובשת הינומא בשעת חופתה הוא מנהג עתיק¹, ונאמרו בו כמה טעמים². כמו בשאר מנהגי ישראל ובכללם מנהגי החופה – יש להשתדל לקיימם, ואין לזלזל בהם³. אם הכלה מסרבת ללבוש הינומא, אין זה מעכב על-פי דין את סידור החופה והקידושין⁴. על הרב המסדר, שמכיר את הזוג ואת הקהילה, לשקול היטב אם שינוי זה יביא תועלת של קירוב רחוקים וכדומה, או שמא הוא עלול חלילה להוות סיכון לחתירת יחידים או ציבור לשינויים נוספים שאינם מותרים או רצויים⁵.

¹ במשנה (כתובות טו ע"ב) מוזכר המנהג שכלה בתולה הייתה יוצאת בהינומא וראשה פרוע. בגמרא (שם יז ע"ב) שואלים "מאי הינומא?" ומסביר ר' יוחנן: "קריתא דמנמנה בה כלתא". רש"י שם מפרש: "קריתא – צעיף על ראשה משורבב על עיניה, כמו שעושין במקומינו, ופעמים שמתנמנמת בתוכו מתוך שאין עיניה מגולין, ולכך נקרא הינומא, על שם תנומה". בתשובת הרשב"א שמובאת ב"אורחות חיים" (הלכות קידושין סי' יג עמ' 56), ומשם גם ב"בית יוסף" (טור אבה"ע סי' לא, עמ' רפד במהד' מכון ירושלים) כתב: "עוד עכשיו נהגו בנות ישראל הצנועות שמכסות פניהן בשעת קידושין". וכן מביא הרמ"א (אבה"ע סי' לא סעי' ב). גם במהרי"ל (הלכות נישואין אות ב, עמ' תסד במהד' מכון ירושלים) מופיע שהכלה "...והינומא על פניה".

² א. המרדכי (ריש מסכת כתובות סי' קלב) כתב שהסיבה שמזכירים את החופה לפני הקידושין בברכת האירוסין היא "משום דזימנין מקדש בשעת ברכת הנשואין, ואז הכנסת חופה קודמת לקידושין, כי הכנסת החופה הוא שמוסרה בשחרית לחתן קודם הברכה". ה"דרישה" (טור אבה"ע סי' סה אות א) כתב על זה: "נמצא מה שהולכין בזמנינו כל הקהל עם החתן... לכסות ראש הכלה, היא היא הנקרא בזמנינו הכנסת כלה לחופה".

התוספות (יומא יג ע"ב ד"ה לחדא) כתבו: "אבל בתולה משיצתה בהינומא היא חופה שלה". וכן הביא הרמ"א (שו"ע אבה"ע סי' נה ס"ף א) כ"יש אומרים". הבי"ח (טור אבה"ע סי' סה אות א) כתב: "ולכך ביום ה' או ביום ו' לאחר יציאת ב"ה [=יציאה מבית הכנסת] שחרית מכסין ראש הכלה בסודר, שאז מסרה האב לחתן, ולכן נוהגין במדינת רוסיה להקפיד שלא לילך לכסות ראש הכלה בשחרית בלתי החתן עמה, ושהחתן יאחוז בכיסוי עם הרב והחשובים לכסות ראשה, ונראה שזהו מ"ש התוספות".

ב. לפי שו"ת הרשב"א הנ"ל (בהערה 1), מרוויחים מכיסוי פניה שאין חשש שמא היא מקפידה במה מתקדשת. מובא ברמ"א (אבה"ע סי' לא סוף סעי' ב). שטעם זה שייך רק בהינומא מלבד שמונע ראייה.

ג. בשו"ת הרשב"א (שם) כתב: "עכשיו נהגו בנות ישראל הצנועות שמכסות פניהן בשעת קידושין", ומשמע שעשו כך בגלל טעמי צניעות. שו"ת "שארית יעקב" (לרב יעקב זאב בן אברהם כהנא, אבה"ע סי' יח, "עוד ממנהגי חתן וכלה") מביא כמה הסברים למנהג זה, ואחדים מהם נובעים מטעמי צניעות. כן הובא גם בליקוטי מהרי"ח (סדר נשואין, ד"ה והנה הטעם שמכסין).

ד. שו"ת "שארית יעקב" (שם) מציע נימוקים נוספים: למנוע עין הרע, להראות שאסורה לאחרים ולמנוע חילול השם שעלול להיות בגלל שבחי שקר.

³ ועיין בדברי שו"ת מהר"ם שיק (סי' פח), שהחמיר שלא לסדר קידושין לחתן שאינו מוכן ללבוש קיטל, אף שוודאי אינו מעכב את הקידושין, ואף שיש מקומות שלא נהגו בו, שבמנהגים כאלה שייך "אל תיטוש תורת אמת", וכלל יש לנו ברמ"א (או"ח סי' תרצ סעיף ז): "אין לבטל שום מנהג". וכן כתב גם בשו"ת "באר משה" (ה סי' קסו).

⁴ לגבי הטעם של הינומא כחופה, יש להעיר שהרמ"א (שם סי' נה סעי' א) הביא כמה דעות מהי חופה, והסיק: "והמנהג פשוט עכשיו לקרות חופה מקום שמכניסין יריעה פרוסה על גבי כלונסות ומכניסין תחתיה החתן והכלה ברבים ומקדשה שם... וזה החופה הנוהגת עכשיו". על-פי זה ונימוקים נוספים, ה"ט"ז (אבה"ע סי' סה אות ב, ובי"ד סי' שמב ס"ק א), המובא גם בב"ש (שם אבה"ע סי' סה ס"ק ג) דוחה את דברי ה"דרישה" הנ"ל, שהינומא היא חופה.

ונוסף בשו"ת "ישבט הלוי" (י סי' רמב אות ה) טען על-פי שו"ת "מהר"ם מינץ" (סי' קט עמ' תקלד-תקלה במהד' מכון ירושלים) שכיסוי הכלה שאולי יחשב כחופה "לא היה זה כיסוי ראש לבד, כמו היום", אלא טקס יותר מורכב, ובזמנם "לא היתה להם חופה אחרת".

לגבי הטעם להראות שאינה מקפידה במה מתקדשת, ברמ"א שם משמע שגם אם היא מסתכלת אין שום חשש בקידושין, והואיל שנוהגים לקדשה בטבעת שאין בה אבן, וגם "נוהגין תחת החופה לשאול לעדים אם הטבעת שווה פרוטה, כדי שתדע הכלה שאין מקדשה רק בשוה פרוטה", והנימוק של כיסוי פני הכלה בא רק בסוף כתוספת בעלמא. ודאי שהטעמים האחרים של צניעות, עין הרע, להראות שאסורה לאחרים ומניעת חילול השם אינם מעכבים כלל בעצם מעשה הקידושין.

⁵ כפי שהזכרנו לעיל (הערה 3), שו"ת מהר"ם שיק ושו"ת "באר משה" החמירו מאוד לגבי שינויי מנהגים בטקס הנישואין, גם במנהג של לבישת קיטל, למרות ש"אמנם שלא נתפשט מנהג זה בכל ישראל, נהרא נהרא ופשטיה" (לי המהר"ם שיק שם ד"ה אם אמנם). מצד שני, בשו"ת "נהרי אפרסמון" (לרב יעקב טענענבוים, י"ד סי' כו) מביא את המהר"ם שיק ומציין שכאשר הרב המסדר "חושש שאם לא יסדר קידושין יביאו את הידוע לסדר, אשר יהיה ח"ו לקלוק גדול, יבחר הרע במיעוטו... יסדר להם קידושין ויפרסם כי זה

רק הוראת שעה מטעם הידוע, ולא ילמדו מזה אחרים". גם שו"ת "אפרקסתא דעניא" (לרב דוד שפערבער, חלק א סי' קע) מביא את שו"ת "מהר"ם שיק" ואת שו"ת "נהרי אפרסמון", ומסיק: "כיון דלא בא לכאן כ"א לסידור קידושין, ויש חשש גדול שיבא ח"ו לקלקול יותר גדול – נתרציתי לסדר קידושין בלבישת טלית [בלי קיטל], ושלא בחצר בית הכנסת". הכלל העולה מזה הוא שלכתחילה יש להקפיד מאוד ולהיזהר מכל שינוי מנהג, במיוחד בפני רבים. ברם, אם הרב המקומי מבין שהקפדה זו תביא לקלקול גדול יותר מאשר לביטול המנהג – יש מקום לסדר את הקידושין גם בלי קיום המנהג.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

**** חדש ****

שו"ת "במראה הבזק" חלק ז' יצא לאור

תשובות לשאלות מרבני הגולה.
השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו.
התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם".
הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך"
תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי
ההופך את התורה ל"תורת חיים".

מחיר מבצע לחלקים א'- ז' - שבעה כרכים

350 ₪ במקום 420 ₪

(לחץ לקניה) טל' 02-5371485

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

